

Зимовець В. В.

*д.е.н., старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу публічних фінансів,
Державна установа «Інститут
економіки і прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна*

ПРИХОВУВАННЯ ДОХОДІВ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ І НАСЛІДКИ

Історично під впливом макрофінансових, інституціональних та політичних чинників в Україні сформувалась специфічна практика фінансування бізнесу, заснована на приховуванні доходів та акумуляції ліквідних капіталів за межами фінансової системи [1, с. 5]. Основна причина приховування доходів бізнесу – це високий ризик втрати капіталу, спричинений інституційними чинниками [2, с. 22] та макрофінансовою нестабільністю. За останніми оцінками (2021 р.) рівень тіньової економіки в Україні за інтегральним показником становив 32% ВВП і був маломінливим у довгостроковому періоді (коливався у діапазоні від 30 до 36%) [3]. Показник загального рівня тіньової економіки, який визначається відповідно до «Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» [4], не виокремлює приховані бізнесу доходи бізнесу і його складно застосувати для визначення параметрів та оцінювання результативності фіскальної політики. Метою цієї роботи є розробка підходу, обчислення масштабів приховування доходів бізнесу та оцінювання його наслідків для економіки України.

Приховані (тіньові) доходи бізнесу – це доходи, які умисно не задекларовані у фінансовій звітності (ухилення від оподаткування) або свідомо занижені за допомогою завищення витрат (уникнення оподаткування). У посібнику ОЕСР (2002) приховані доходи бізнесу визначено як «заниження обсягів виробництва та/або надходжень для уникнення сплати податків» [5, с. 146]. Тіньові доходи бізнесу є основою тіньової економіки, що підтверджується емпіричними даними [6, с. 11].

Для оцінювання масштабів приховування доходів бізнесу було застосовано показник прихованого (незадекларованого) доходу, який обчислювався шляхом ділення розрахункового розміру тіньового прибутку, обчисленого згідно з Методичними рекомендаціями [4]. Отримані результати співставлялись з умовним оборотом, розрахованим як сума задекларованих чистих продажів і чистих збитків. Порівняння отриманих результатів, розрахованих на основі репрезентативної вибірки підприємств (від 255 до 287 підприємств у різні роки, на які припадає частка від 25,8 до 33,2% агрегованих активів великого і середнього бізнесу) і по агрегованих даних Укрстату, дало змогу встановити співпадання тенденцій.

До фінансової кризи 2008-2009 рр. рівень приховування доходів бізнесу не перевищував 2%, а упродовж 2008-2013 р. підвищився до 7%. Основною причиною підвищення вказаного рівня були хронічно високі макрофінансові ризики на тлі слабкого прогресу у формуванні сприятливого для бізнесу інституціонального середовища. Загалом можна зробити висновок про достатньо стійку частку прихованого доходу у діапазоні 5-7% загальних доходів бізнесу (чистих продажів). У періоди загострення війни в 2014-2015 рр. і 2022 р. показник підвищувався, що пояснюється як неможливістю виокремлення збитків унаслідок війни, так і зростанням систематичного ризику. У перший рік повномасштабного вторгнення рівень приховування доходів бізнесу оцінюється у розмірі 10% продажів. Загалом з початку повномасштабного вторгнення обсяг виведення капіталу за межі фінансової системи України оцінюється у 40 млрд. дол. США.

Негативні наслідки приховування доходів (крім недоотримання податків) спричинені тим, що частина не використаних на споживання прихованих доходів акумулюється у формі тіньових ліквідних капіталів переважно за межами фінансової системи країни (рахунки в іноземних банках, готівкова іноземна валюта). Масштаби послаблення фінансової системи України унаслідок приховування частини доходів бізнесу є загрозливими. За нашими оцінками унаслідок приховування доходів бізнесом на початок 2023 р. обсяги

акумульованих тіньових ліквідних капіталів становили біля 30% ВВП.

Приховування доходів бізнесу послаблює фінансову систему країни, що є особливо небезпечним під час війни. Хоча в окремих випадках тіньовий капітал може використовуватися для підтримки життєздатності бізнесу під час війни, на секторальному рівні це не працює через позасистемне розміщення тіньових ліквідних капіталів. Тому завдання протидії приховуванню доходів набуває особливої вагомості і є критично важливим під час війни.

Література

1. Зимовець В., Даниленко А., Терещенко О. та ін. Фінансові ризики ведення бізнесу в Україні: сектор нефінансових корпорацій. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України», 2022. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/309.pdf>.

2. Фінансова політика в умовах тінізації та дисбалансів на ринку праці: методологія та інструментарій. Київ: НаУКМА, 2020. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21088ea-ecca-4754-8607-e489f948a12f/content>

3. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>

4. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9aced229-54e0-4021-be56-417ab6d47685>

5. Handbook on Measuring the Non-observed Economy. URL: <https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/OECD-MeasuringtheNon-ObservedEconomy.pdf>.

6. Gyomai, G., Van de Ven, P. The non-observed economy in the system of national accounts. *OECD Statistics Brief*. 2014. № 18. URL: <https://www.oecd.org/sdd/na/Statistics%20Brief%2018.pdf>

7. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/fin_new/fr_op_ek_vsmm_2010_2020_ue.xlsx